

УДК 738+745/746] (477.83–24)
«18/19» : [316+32+33] (477.83–192)

Приймак Х. П.

Львівська національна академія мистецтв

НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО СОКАЛЬЩИНИ 2 ПОЛ. XIX — 1 ПОЛ. XX СТ. У ПОРУБІЖНІЙ ЗОНІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ І СУСПІЛЬНО ПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ

Приймак Х. П. Народне декоративно-ужиткове мистецтво Сокальщини 2 пол. XIX — 1 пол. XX ст. у порубіжній зоні в контексті соціально-економічних і суспільно політичних чинників. В українському мистецтвознавстві на сьогодні ще в недостатній мірі проведено комплексні синтетичні дослідження народного декоративного мистецтва регіонів, що, будучи прикордонними територіями, тривалий період перебували в умовах іноземної окупації. В статті визначено характерні особливості розвитку народного мистецтва Сокальщини. Встановлено, яким чином політична економічна та демографічна ситуації впливали на еволюціонування народної творчості та ремесел, з'ясовано механізми змін, що відбувалися з ними впродовж визначеного періоду. Виявлено, в чому саме полягав вплив поселенців на мистецтво сокальчан, глибину цього впливу. З'ясовано причини неоднорідного розвитку декоративного мистецтва в міському та сільському середовищах.

Ключові слова: народне декоративно-ужиткове мистецтво, етнокультурне порубіжжя, еволюція народної творчості, кераміка, килимарство, вишивка, народне вбрання, писанка.

Приймак К. П. Народное декоративно-прикладное искусство Сокальщины 2 пол. XIX — 1 пол. XX в. в порубежной зоне в контексте социально-экономических и общественно политических факторов. В украинском искусствоведении сегодня еще в недостаточной степени проведены комплексные синтетические исследования народного декоративного искусства регионов, которые, будучи пограничными территориями, длительный период находились в условиях иностранной оккупации. В статье определены характерные особенности развития народного искусства Сокальщины. Установлено, каким образом политическая экономическая и демографическая ситуации влияли на эволюционирование народного творчества и ремесел, выяснены механизмы изменений, происходивших с ними в течение определенного периода. Выведено, в чем именно заключался влияние

поселенцев на искусство сокальчан, глубину этого влияния. Определено причины неоднородного развития декоративного искусства в городской и сельской средах.

Ключевые слова: народное декоративно-прикладное искусство, этнокультурное пограничье, эволюция народного творчества, керамика, ковроделие, вышивка, народный костюм, писанка.

Pryymak Kh. Folk and decorative applied arts of Sokal region 2 floor XIX — 1 floor XX century in the borderlands area in the context of socio-economic and socio political factors. Nowadays in Ukrainian history of art the question of applied and decorative art of the bordering territorial regions of our country which were under the invaders occupation are still not lightening enough. This article shows the character and specific of the development native art in local center of Sokal'shchyna. Viewed how political, economical and demographic situations influenced on evolution of the native arts and crafts, ascertained the mechanism of changing that happened with them during showing period. Showed the influence of settlers on the art of Sokal'shchyna's people, it's scale. Discovered the differences of the development in art between the urban territories and the villages. For the historic process at the border territorials are very characteristic the specific tragic dynamic because it was very co-existence with the other states and governments forms. With the changing of political questions also changing the society, it's changing in culture and in art.

Showing in this article theme is actual because investigation of characteristic specials in art and local art's questions of the Sokal'shchyna-region can shows the regularity of rising and going out in ethno-art's traditions, the chain of cause-consequence's and it's influence to each other through the history on the territory of ethno-art's border.

When in the middle of XVI century most of Ukrainian territories were under occupation by state of Poland, Ukrainian's were in un-equal position with the occupants which inhabited and distributed the land of Sokal'shchyna. Free cities like Sokal' the foreign rulers changed into the foreign enclave where the Ukrainian element forced out by the different methods, among them and administrative.

The peasantry were the Ukrainians. Small tradesman, merchants and craftsman were almost all from the Jewish urban inhabitations. Among the governments, specialists and big landowners were almost all the Polish, Germans or the persons which becomes to the nobles from the most of nativity.

Historical changes were the natural impulse to the changing in cultural traditions. To understand the characteristic specify of Sokal'shchyna's native art, we must to analysed how changed social and national structure of the city and it's border territories. From the beginning of the settlers movement on the land of Sokal'shchyna, begins the characteristic tendencies. The urban culture of the city Sokal' and the culture of peasant become more and more distinguished.

After the fall of the base of native government many from the "boyars" (the city noble inhabitants) very quickly assimilated to the foreign society at all. At the same time the peasants which were to the opposite of the foreigners saved it's traditional identity and authority.

1, July 1884 Sokal' meets his first train by the new-build railway. It's forced the development of the city and finally

totally liquidate the outlying isolated area, it's helped to saved the traditional identity of the native art's masterpieces. At that time becomes more intense use-swimming on the river of Zahidnyj Bug.

With the popularity of trade in everyday life Sokal's people, we can find more production of industries and fabrics and materials from the Europe. This products forced up native handicrafts.

In XIX century in the Western Ukraine among with the peasant decorative art co-exist department and shop production, also monastery and manufactory crafts, it was a beginning of fabric art industry. If we talk about the process co-influence of art traditions of different nations at the territory of Sokal'shchyna we must say that it was hamper from the both sides of native inhabitants and foreign occupants, but, nevertheless it was.

On the different kinds of art all of the called factors were important and played it's role in a different ways. In the city the urban craftsman tried to pleased the tastes of rich nobles to win in competition of rivals.

New fashion on the nature motifs of plants at the first time were illustrated in art of embroidery in a different parts of the dresses like apron, sleeves of the shirts, collars. As we say the situation in the village are more different. The state of peasant was built by mono national of Ukrainians. That's why in the decorative art of the peasant were natural ethnic features.

We must to say that for Sokal'shchyna's native art are very characteristic the presents of historical and cultural stratum and adoptions, dynamic and co-connection shows it's art's specify.

On the temp of art's development influenced the polyforms of social structure in the city and the village, multinational of population, in fact living in situation of enemies occupation and brought from the Europe it's economical progress.

From the relationship of Ukrainians and the members of the other nationalities we must knew the fact that co-influences the traditions of the native art's were minimal, we can say about influence of the European art which was brought by the settlers to the art of Sokal'shchyna's masters.

The native art of Sokal'shchyna exist and developed like specify form of protest against the national oppression, like the way of expression some kind of the national-consciousness and the national identity.

Keywords: *folk arts and crafts, ethno cultural borderlands, the evolution of folk art, pottery, carpet weaving, embroidery, folk costumes, Easter egg.*

Постановка проблеми. На сьогодні важливе значення для мистецтвознавчої науки України має вивчення народного декоративного мистецтва порубіжних осередків і регіонів. Зокрема, таким етнографічним регіоном, який сусідить з територією Польщі, є Сокальщина.

Для прикордонних територій характерний особливий розвиток народного мистецтва. Сокальщина, будучи прикордонною територією, зіграла роль «буферної зони», населення якої жило в умовах політичної та економічної нестабільності, а побут українців як корінного народу визначався насамперед їхнім політичним становищем. Зі зміною політичної ситуації, змінювалось суспільство, закономірно спричиняючи зміни в культурі та мистецтві.

Окреслена тема є **актуальною**, насамперед, тому, що вивчення характерних особливостей мистецтва та локальних художніх проблем такого району, як Сокальщина дозволило б з'ясувати закономірності розвитку й згасання етномистецьких традицій, причинно-наслідкові зв'язки й взаємовпливи, що виникали впродовж історії на територіях етнокультурного порубіжжя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Стан дослідженості народного мистецтва Сокальщини носить цілком спорадичний характер. Чи не найбільш опрацьованим видом декоративного мистецтва даного локального осередку є народна кераміка. Ґрунтовне дослідження з цієї теми здійснила Г. Івашків. В альбомі «Василь Шостопалець і кераміка Сокаля» [8] висвітлено творчість відомого гончара з Сокаля В. Шостопальця (1836–1879) та його сучасників. Охарактеризовано різні типологічні групи кераміки (кахлі, баньки, дзбанки, миски, антропоморфні посудини), які зберігаються в музеях України, Польщі та приватних збірках. Деякі аспекти декоративної кераміки Сокальщини висвітлюють в своїх працях кандидат мистецтвознавства Р. Мотиль [11], польський етнограф Б. Сокальський [9]. Важливим для нашої теми є альбом, впорядкований О. Кульчицькою в 1964 р., в якому подано окремі зразки народної творчості Сокальського району. Альбом містить короткі статті: «Одяг», «Вишивка», «Тканини», «Кераміка», «Писанки». Мистецтвознавець українського походження з Канади С. Чехович подала багатий матеріал в опублікованій нею праці «Народне мистецтво Сокальщини» [1].

Мета статті: розглянути художні особливості народного мистецтва Сокальщини 2 пол. XIX — 1 пол. XX ст., сформованого в умовах етнокультурного порубіжжя, а також встановити і висвітлити характер та міру впливу на декоративно-ужиткове мистецтво цього локального осередку поляків та інших народів, що проживали з українцями на спільній території.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сокальське народне мистецтво формувалось в умовах культурного та етнічного порубіжжя, оскільки регіон межує з Польщею на заході та з Волинною на півночі й історично перебував значний період під владою сусідніх держав (найбільше — Польщі), що залишило свій відбиток на культурній спадщині поляків та українців.

Відносна замкнутість господарського і культурного життя Сокальщини як окремого локального осередку, специфічні риси побуту, що склались під впливом історичних, економічних і природних умов, позначились на особливостях окремих видів народного мистецтва. Ці особливості виявились у відмінності виготовлення виробів, різновидностях орнаменту і колористичних зіставлень.

Сокальщина — колись княжа земля, яка має багате історичне минуле. Вперше про слов'янське плем'я бужан, яке осіло на лівому березі Західного Бугу, згадується ще в літописі Нестора (1056–1136). Розташування міста стало визначальним в його іс-

торії. Сокаль стоїть на березі р. Західний Буг, на так званому чорному шляху, по якому, залишаючи після себе руїни і згарища, набігали зі сходу орди кочівників [8: 64]. Протягом своєї історії Сокальщина, як і вся Західна Україна, зазнала великих руйнувань, а її населення — важкого соціального і національного гніту з боку сусідів.

Ще до другої половини XVI століття домінуючі позиції у економічно-господарському житті Сокаля утримували українці. Люстрація староства від 1564–1565 років засвідчує, що в Сокалі на той час було 150 господарств. 110 з них належало українцям, 24 — полякам, 2 — євреям, 13 — представникам інших національностей. Тоді в місті проживало 37 пекарів, 23 різники, 16 шевців, 9 гончарів. Усього ж у 1565 році було 85 ремісників [4: 722]. Ця ж люстрація згадує, що в Сокалі є «чимало руси», тобто українців.

Коли в кінці XVI ст. більшість українських земель було загарбано польськими князями, населення опинилось в нерівних умовах з завойовниками, що активно розподіляли та заселяли землі Сокальщини.

Вільні міста, такі як Сокаль, (в Західній Європі чи не головну сферу формування народної культури) іноземні володарі перетворили на іномовні анклави, де український елемент успішно витіснявся різними методами аж до адміністративних. Епоха жорсткого політичного приниження Русі–України (кін. XVIII — поч. XX ст.) породила неподолану досі неповноцінність суспільної структури, характерну для колоній, де соціальні відмінності відповідали етнічним та мовним. Селянський стан складала українці. Дрібні торговці й ремісники були здебільшого з єврейського містечкового населення. Серед чиновників, фахівців і крупних землевласників на західних землях переважали поляки, німці чи особи, що перейшли до панівної національності [6: 27].

Історичні зміни закономірно спричиняли зміни в культурних традиціях місцевого населення. Щоб зрозуміти характерні особливості народного мистецтва Сокальщини слід проаналізувати, як змінювалась соціальна та національна структура міста та прилеглих територій. Від самого початку появи на сокальських землях переселенців почали намічатись характерні тенденції. Міська культура Сокаля та культура сільського середовища почала все більш різнитись між собою.

Соціальна структура міста завжди була складнішою, оскільки тут мало місце класове розшарування та саме в місті прагнули осісти іноземні переселенці.

Якщо раніше верхівкою української частини суспільства була руська (українська) шляхта, то деякі польські дослідники зауважують, що вже в XV столітті Белзчина (до якої в ті часи відносився і Сокаль) виглядала на тлі Червоної Русі дуже бідною на українську шляхту. За даними, котрі подає А. Янечек, у 1570–1580 роках у Белзькому воєводстві, 19 відсотків шляхти було польського походження,

15 — руського (українського), 4 — волоського, 2 — іншого [9: 124].

Задokumentовані дані про українську шляхту Сокаля є вкрай спорадичними. Та є підстави вважати, що саме вона в час Хмельниччини очолила повстання сокальських міщан і поплатилася за це життям. Доля шляхти, бояр, які повинні були б займати домінуючі позиції в національному і релігійному житті, склалася по-різному.

Після втрати основ державності й занепаду Белзького князівства чимало місцевих бояр і їх нащадків поєдналися з чужим середовищем і швидко розчинилися в ньому. А відколи зрівняно галицьку шляхту в правах з коронною, процес асиміляції набув прискорення. Перед ним не встояли навіть значні місцеві староукраїнські роди Коморовських, Носових, Добровичинських, Данилевських та інші [2: 19]. Відчувалася крайня нестача української інтелігенції, котра повинна була стати основним носієм та захисником національної ідеї, культури та мистецтва зокрема. Водночас селянство, що як правило було в опозиції до чужинців, зберігало свою самобутність.

Іноземні переселенці зазвичай були збіднілою польською шляхтою, монахами і ксьондзами. Постає логічне питання: чи могли вони суттєво вплинути на українську культуру і народне мистецтво? На культуру — можливо, але швидше адміністративними методами, що носили зазвичай негативний характер. Факт, що прибульці були носіями значного об'єму традицій польського народного декоративного мистецтва, які б могли бути запозичені сокальчанами, викликає сумніви.

Згодом інтенсивним став вплив євреїв, з яких влада зняла колишні обмеження, а натомість надала значні привілеї, особливо в торгівлі, що започаткувало поступове витіснення українців з ринку, а водночас і з Сокаля, на передмістя. З XV ст. поляки та євреї становили вже значну частину населення міста. В їхніх руках знаходилося адміністративне та економічне керівництво. Так корінне населення позбавлялось привілейованого міщанського стану й поступово бідніло [2: 24].

Одночасно з посиленням національного гніту міські жителі Прибужжя дедалі більше почали переймати польську мову і звичаї.

Кількість українського міського населення і, зокрема, ремісників, значно зменшилася, оскільки чимало міщан і селян пішло відстоювати свої права з військом Хмельницького, деяка їх частина опинилась в татарському полоні або загинула від рук шляхти чи з голоду, який був викликаний розрухою і неврожайністю. Крім того, до людських втрат призвела епідемія чуми.

Протягом періоду панування на досліджуваних теренах польської держави шляхта, що вважала Сокальщину своєю власністю, хоча і чинила утиски корінного населення, з іншого боку, працювала над розвитком регіону (звичайно, у власних інтересах) — місто розбудовувалось, розвивалась освіта, торгівля, ремесло.

Значного розквіту набуває торгівля в сусідньому містечку Тартаків (зараз — с. Тартаків), де знаходився маєток Станіслава Щенсного Потоцького, розташованому 5 км. від м. Сокаля. Великі й пишні тартаківські ярмарки відбувались на ринку, де стояли ратуша з годинником і ряди гарно оздоблених склепів. У них торгували своїм крамом німецькі, французькі, московські, турецькі й татарські купці. Товари з інших країн проникали на український ринок і однозначно могли послужити взірцями для народних майстрів Сокальщини. Очевидно, що в першу чергу доступ до них мали заможніші мешканці міста.

З XVII–XVIII ст. починається мануфактурне виготовлення шовкових і золототканих матеріалів у Бродах, Львові, Олеську, Угневі, Сокалі, Холмі, Бучачі, Корці та багатьох інших містах Галичини, Волині, Поділля [2: 36].

З приходом австрійської влади на Сокальщині починає формуватись робітництво, зростає національна свідомість населення, краще розвивається освіта. На початку XIX століття в місті інтенсивніше розвивається ремісництво. Тут діють майстерні, де дублять шкіри й виготовляють сідла, полотно, шовкові тканини, функціонують винокурня, гончарня і миловарня.

Водночас, в 1847 році польський краєзнавець М. Стечинський писав, що Сокаль є дерев'яним, брудним, сумним і переповненим єврейством, яке живе у вічному нехлюйстві [11: 115].

1 липня 1884 року до Сокаля прийшов по новобудованій залізниці перший поїзд. Вона була прокладена з м. Ярославля і з'єднувала Сокаль з Рава-Руською, Кристинополем, Островом, Жужелем і Белзом. Це значно прискорило розвиток міста та ліквідувало остаточно відносну ізоляцію, яка сприяла збереженню автентичності творів народного мистецтва. Тоді ж інтенсивніше починає використовуватись й артерія Західного Бугу.

Через розвиток торгівлі в побут сокальчан все частіше починають проникати промислово-фабричні вироби та сировина з Європи. Вони щораз більше витісняють народні рукотвори. Так з часом не лише в дрібних мануфактурах а й в домашньому ткацтві все більше почала поширюватись фабрична пряжа, в народне ткацтво увійшли нові види текстильної сировини: бавовняна пряжа, натуральний шовк і металеві нитки (сухозліть) [7: 32].

В XIX ст. в західній Україні поряд з селянською декоративною творчістю вже на повну співіснувало цехове, монастирське, мануфактурне ремесло, зароджувалася фабрична художня промисловість [6: 27].

Якщо говорити про процес взаємного проникнення мистецьких традицій різних народів на теренах Сокальщини, то він хоч і гальмувався постійним протистоянням та взаємним негативним ставленням місцевого населення та завойовників, проте, представники різних етнічних груп проживали спільно майже на протязі всієї історії Сокаля. Окрім українців та поляків, тут мешкали євреї, нім-

ці, вірмени та представники інших народів, тому досліджувану територію називають місцем «перетину культур», хоча кожна із цих культур завжди була окремою як в релігійному, так і побутовому сенсі. Слід зауважити що у взаємному запозиченні культурних традицій неабияку роль зіграли змішані шлюби, реєстрація яких хоч і не часто, проте все-таки мала місце [2: 87].

Євреї були чи не найчисельнішою серед прибулих народностей. Оскільки матеріальне життя євреїв в Україні було пов'язане з орендою маєтків, лихварством, збиранням податків, це спричинило загострення їх взаємин з українським селянством. Окрім того, для єврейської общини завжди була характерна особлива відчуженість в релігії, культурі та побуті. Євреї трималися відособлено, погано володіли польською мовою і майже не володіли українською, керувалися общинними, або кагальними організаціями. Тому навряд чи можна вважати, що мали місце якісь культурні запозичення в представників місцевого єврейства.

Проте образ єврея часто зустрічається в різних зразках народного мистецтва, зокрема в сокальській кераміці (антропоморфний посуд), писанкарстві. Про євреїв та поляків йдеться в написах на гончарних виробках.

На різні види мистецтва всі вищеперераховані обставини впливали в різній мірі. В містах зазвичай ремісники, будучи зорієнтованими на обслуговування платоспроможних верств населення, з метою подолання конкуренції підлаштовувались під смаки замовників.

Вдалим прикладом може послугувати виготовлення місцевими майстрами художньої кераміки.

Сокальщина здавна була знаним гончарним осередком. Для сокальської кераміки, крім специфічного орнаментального декорування (мотив годинника) було характерним виконання написів. Зміст написів на баньках, дзбанках, антропоморфному посуді був пов'язаний з тодішнім політичним та суспільним станом Галичини. У цих текстах простежуємо дві головні теми: орендарство і пияцтво. Перша тема висвітлена у написах на антропоморфних посудинах у вигляді євреїв, яких вважали головними орендарями. Є також згадки про «пайтасів», зокрема про те, яку вони брали плату за оренду та скільки давали господареві, що їх наймав.

У текстах інших посудин йшлося про пияцтво. Греко-Католицька Церква намагалась боротись з цим вкрай негативним явищем, яке ширилося серед українського селянства. Такі заклики не подобалися польським дідичам та шляхтичам, які володіли корчмами, бо це позбавляло їх чималих прибутків.

Зрозуміло, що дідичі намагалися «рекламувати» горілку та пияцтво. Тому можна припустити, що саме вони замовляли сокальським майстрам відповідні написи на тогочасних глиняних виробках, які були переважно афористичними. На різні види кераміки (баньки, дзбанки, антропоморфний посуд) іноді наносили одні й ті ж вислови. У них славили тих, «хто п'є», бо

«сто ліг жие», і хто «приймає в своєму домі гостей», згадували також посуд, з якого пили (зокрема келишок, «кришталеву» чашу, чару) [3: 36].

Тексти на керамічних виробих зі Сокаля здебільшого писали польською мовою, часто неграмотно. Подібні написи можна пояснити тодішнім політичним станом України, яка деякий час хоч і була офіційно під владою Австро-Угорщини (від 1772 до 1914 р.), однак офіційною мовою вважалася польська. Аналогічно трактуємо написи російською мовою на виробих українських майстрів ХІХ — поч. ХХ ст. зі Східного Поділля, Чернігова, які тоді були під владою Росії. Прикметно, що упродовж багатьох століть написи із різними філософськими сентенціями, уривками літературних творів, народним гумором були властиві й західноєвропейській народній кераміці [10: 299–302]. Вони, зазвичай, виконували дві функції — декоративну та інформативну.

Також майстри виготовляли фігурний посуд, пляшки у вигляді людських фігур, яким звичайно надавали сатиричного виразу.

В створюваних образах чітко виражено зовнішні характеристики євреїв, польських монахів, шляхтичів. Тонко зроблено акцент на національних особливостях (наприклад, в образах євреїв наголошено на рисах обличчя, кучерявому волоссі, пейзажах, одязі). Розпис іноді побудовано на контрасті білого (як тла) та брунатного (для позначення окремих елементів-рис) кольорів, а з ритованого напису можна дізнатися, що зображено корчмаря. Дзбанки-монахи навіть кольором поливи — темно-коричневим — нагадують одяг цих служителів культу, що наживалися на кривді народу.

В кераміці часто спостерігаються соціальні мотиви — це логічне відображення тогочасної дійсності. Подібний фігурний посуд відомий і в багатьох гончарських центрах України ХVІІ — ХІХ століть [3: 35].

Іншу тенденцію, на цей раз у ткацтві, представляють «панські» килими, що виготовлялися в основному на замовлення заможних клієнтів, які були переважно з польської шляхти. Тут присутній видимий вплив західноєвропейського гобелена, з його міфологічними, символічними фігуративними композиціями. Вони займають центральне поле або й усю площу килима, виконаного місцевими майстрами, про що свідчить наївний характер образів дам і кавалерів, грацій, лебедів і левів з роззявленими пащами.

Килими ж з геометричним орнаментом, що побутували, переважно, серед нижчих верств суспільства та сільського населення, виказують свою спорідненість в іконографії та стилістиці з іншими українськими землями.

Український мистецтвознавець Михайло Селівачов зауважує, що ще у Київській Русі геометрична орнаментика — передусім сфера творчості рільників-автохтонів, а тератологічними й фігуративними мотивами прикрашалися речі для купецького й кня-

зівсько-дружинницького середовища. Традиційна орнаментальність домінувала у виробих селянсько-го вжитку і в наступні століття, тоді як «панським» і «міщанським» аналогам були властиві прямі запозичення форм у західноєвропейських стилях (ренесанс, бароко, класицизм) [6: 28].

Поляки принесли на терени України не стільки власні культурні традиції, скільки надбання загальноєвропейського декоративного мистецтва. Прикладом можуть послужити сокальські сорочки кінця ХІХ ст, художні особливості яких помітні як і в формотворенні (сорочка з уставкою, специфічний комір «апаш», що за своєю формою нагадує комір матроської форми та глибока, зазвичай неоздоблена, пазуха на потаємних гудзиках), так і в способах декорування, а саме в натуралістичних рослинних мотивах, топографії орнаменту та традиційній ахроматичній колористиці. Легенда розповідає, що коли татари напали на цей край і винищили його, то люди, які вижили, дали клятву до двадцятого коліна носити одягу, вишиту чорним кольором (така ж легенда була зафіксована українським етнографом і мистецтвознавцем Галиною Стельмашук у Західному Поділлі [1: 7]), а от сам орнамент, як згадує польський краєзнавець Броніслав Сокальський, автор книжки «Повіт Сокальський» був у сокальчан геометричний, дрібного рисунку [10: 105]. У давнину одяг в Україні прикрашали тільки геометричним орнаментом, причому — з магичною метою. Ланцюжки з символів перекривали усі «входи» до тіла — горловину, рукави, поділ. Згодом (у ХХ ст.) крій поступово змінювався в напрямку більш уніфікованої моделі, зникає комір-апаш.

«Брокерівська» вишивка проникала на західну Україну рідко, проте тут значно ширшим був доступ до європейських товарів, а значить і до зразків їх оздоблення. Зазвичай це були, як зазначалось, рослини, квіткові мотиви. Українцям настільки сподобався цей простий метод вишивання, що у 20-х рр. ХХ століття вони вже вважали його «своїм». Хоча, для прикладу, у музеях Німеччини можна знайти взірці вишивки хрестиком ще з ХVІІ ст.; спостерігається сполучення кольорів: чорного з червоним і золотисто-жовтим.

Нова мода на рослинні наблизені до природи візерунки в першу чергу позначилася на вишивці, а саме на оздобленні найпомітніших деталей одягу — фартухів і рукавів сорочок, комірів. Манжети й поділ інколи ще довго продовжують прикрашати традиційним геометричним орнаментом, який в найбільшій мірі зберігся в віддалених від Сокаля селах. Основне застосування вишивки поступово переходить від одягу до прикрашання інтер'єру, подушок, підзорів і, передусім, рушників [6: 62].

Вироби інших місцевостей та ілюстровані видання часто служать джерелом іконографічних запозичень. Але закріплюються та розповсюджуються тільки ті зразки, які суголосні естетичним нормам даного соціуму. А новації, що не отримали загального визнання, носять випадковий характер і залишаються поодинокими експериментами.

Незначним був зовнішній вплив на писанкарство. Очевидно, через неутилітарний характер і тому, що особливо воно було розвинуте по селах Сокальщини. Писанки не були в широкому розумінні товаром, традиції їх писання береглися свято, оскільки несли велике смислове навантаження, обрядове значення.

Звернемо увагу на дослідження, що їх проводив шкільний інспектор Броніслав Сокальський. В приписках до розділу про писанки знаходимо цікаву інформацію, що дещо проливає світло на стиль писання в 30-х роках XIX ст. Б. Сокальський пише, що в селі Городиловичах відчувається вплив школи на орнамент писанок. Кращими є писанки дівчат у тому селі, що ходили до школи і вчилися малювати [10: 356]. Такі школи виникали в 30-х роках внаслідок діяльності українських гуртків «Рідна школа».

Як уже згадувалось, ситуація на селі суттєво відрізнялась. Селянський стан складала в основному українці. Тому саме в декоративному мистецтві села найорганічніше виявлялись етнічні риси.

М. Р. Селівачов у своїй книзі «Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія)» зазначає, що народна орнаментика Русі-України XIX–XX ст. була головним чином орнаментикою селянського мистецтва [6: 27].

Населення в селах ніби на підсвідомому рівні боролось за збереження національної матерії, охороняло цінності, що в свій час були відкинуті верхніми станами, які асимілювались під тиском історико-політичних обставин.

Домашні художні промисли залишалися переважно серед біднішого та сільського населення ще досить довго. Вироби, які відзначаються оригінальністю, відображають своєрідний характер мистецтва Побужжя, стали цікавим предметом для наукового дослідження, оскільки в них ще збережено було їх традиційно усталений вигляд, їх автотонність.

Оскільки радянський тоталітарний режим на теренах Сокальщини пізніше встановився ніж на Східній Україні, тут етномистецькі традиції дещо довше зберігалися. Проте за короткий час і тут було відтворено всі заходи тоталітарного режиму, відпрацьовані на сході, після проведення яких стан народного традиційного мистецтва можна охарактеризувати як згасаючий. Органічний розвиток ремесел було перервано переслідуваннями приватного виробництва більшовицькою владою, в ході якого часто знищували хатні верстати (ткацькі, гончарні), в різний спосіб унеможлилювався технологічний процес.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що для народного мистецтва Сокальщини характерною є наявність історико-культурних нашарувань і запозичень, динамічність та взаємозв'язок яких і визначили його художню своєрідність. На сьогодні сокальське мистецтво, пройшовши складний еволюційний процес, на протязі якого було багато здобуто і втрачено, є явищем складним і неоднозначним. Цілісність та водночас різноманітність культурного досвіду населення Сокальської землі дає розуміння закономірності розвитку народного мистецтва досліджуваної території.

На динаміку розвитку мистецтва впливали неоднорідність соціальної структури суспільства в місті та селі, багатонаціональним складом населення, фактичне перебування в умовах окупації та принесений з Європи економічний поступ.

Виходячи з характеру взаємин між українцями та представниками інших національностей, слід констатувати, що взаємне проникнення традицій народного мистецтва було мінімальним, швидше слід говорити про зовнішній вплив європейського мистецтва, принесеного переселенцями, на творчість народних майстрів Сокальщини. Історичний факт присутності «сусідів», залишив слід в мистецькому спадку через відображення в роботах соціальних мотивів, зображення таких образів, як «шляхтич», «дідич», «монах», «ксьондз», «жид»; через запозичення рослинної орнаментики, що швидко засвоїлась та почала трактуватись як «своя», через намагання майстрів догодити смакам платоспроможних покупців-замовників.

Народне мистецтво на Сокальщині існувало та розвивалось як своєрідна форма протесту проти національного гніту, як спосіб вираження самосвідомості та необхідний спосіб самоідентифікації.

Перспективи подальших досліджень. Дане дослідження слід розглядати як частину загальної аналітики культурного спадку Сокальщини 2 пол. XIX — 1 пол. XX ст. У подальшому планується більш детальне вивчення окремих видів сокальського декоративно-ужиткового мистецтва; аналіз отриманих даних в контексті загальної картини розвитку мистецтва західних областей України.

Література:

1. Білан М. Український стрій / М. Білан, Г. Стельмашук. — Львів: Фенікс, 2000. — 328 с.
2. Вашків. І. Сокаль і Прибужжя : історико-краєзнавчий нарис / І. В. Вашків. — Львів: Каменяр, 2000. — 260 с.
3. Івашків Г. Василь Шостопапель і кераміка Сокаля: альбом / Г. Івашків. — Л.: Інститут народознавства НАН України, 2007. — 136 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. / [Упоряд. П. Т. Тронько та ін.]. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. — 980 с.
5. Мотиль Р. Загальнонаціональні та локальні особливості української теракоти XIX–XX століть / Р. Мотиль // Народознавчі зошити. — 2014. — № 5. — С. 998–1011. — (Серія мистецтвознавча).
6. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Р. Селівачов. — К.: Арт, 2005. — 399 с.
7. Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР / С. Й. Сидорович; [відп. ред.: Ю. Г. Гошко]; АН Української РСР, Музей етнографії та художнього промислу. — К.: Наукова думка, 1979. — 155 с.: іл.
8. Чехович С. В. Народне мистецтво Сокальщини / С. Чехович // Надбужанщина. Історико-мемуарний збірник. — Львів–Торонто: [б. в.], 2004. — С. 64–72.
9. Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. / A. Janeczek. — Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993. — 268 s.
10. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. — Lwów, 1899. — 345 s.
11. Steczynski M. B. Okolice Galicyi / M. B. Steczynski. — Lwów: [б. в.], 1847. — 260 s.